

Klankkleuren

De eenzame paukenist niet meegerekend, bestaat een orkest uit strijkers en blazers en juist het toepassen van deze instrumentengroepen in wisselende combinaties geeft (aan het orkest) een verscheidenheid aan kleuren, klankkleuren wel te verstaan. (De musici gaan nog steeds in het zwart gekleed.) Maar soms willen de strijkers en de blazers ook wel eens onder elkaar blijven en in dit concert krijgen ze daartoe de gelegenheid. De avond begint met een stuk voor strijkers en dan volgt eerst een stuk voor blazers, pas daarna gaan strijkers en blazers samen met het slagwerk aan de slag (!).

Het concert van vanavond wijkt ook in een ander opzicht af van de voorgaande: waar de laatste tijd stukken uit de periode rond 1800 domineerden omdat deze het beste bij de orkestbezetting aansluiten, spelen we voor de pauze nu stukken die eerder als “rond 1900” kunnen worden getypeerd. Na de pauze keren we met de laatste symfonie van Haydn weer naar het vertrouwde “rond 1800” terug.

Dan is er nog een verschil met de voorgaande concerten: het repertoire van vandaag heeft een duidelijk lichtere toets. De strijkers spelen een serenade, de blazers een divertimento, samen een stuk met de intrigerende titel “Dichterlijke wandeling” die zeker geen diepgravende muziek belooft. De symfonie van Haydn die het programma besluit verandert niets aan dit karakter: Haydn heeft voor zijn symfonische zwanenzang teruggегrepen naar de eenvoud van eerdere tijden en daar ook nog een vleugje humor aan toegevoegd.

Een genoeglijke avond gewenst, dus.

Rudolf Rasch

Voorzitter KamerOrkest Driebergen

Edward Elgar (1792-1868)

Serenade voor strijkers in E klein Opus 20 (1892)

1 Allegro piacevole

2. Larghetto

3. Allegretto

Edward Elgar (1857-1934) is de muzikale trots van Engeland. Na de twee eeuwen eerder levende Henry Purcell (1659-1695) had Engeland eindelijk weer eens een componist in huis die tot de groten op wereldniveau gerekend werd. Werken als de Enigma-Variaties, het Violconcert en de symfonische marsen onder de titel *Pomp and Circumstance* behoren tot het standaardrepertoire van alle grote symfonieorkesten. Hij schreef ook talrijke koorwerken met of zonder orkest, liederen en kamermuziekwerken, alles in een prachtige laatromantische stijl en vaak groots en soms wat pompeus (!) en soms wat sentimenteel (*Salut d'amour*) van opzet, waardoor hij soms wel eens wat vulgair gevonden werd.

Elgar is geboren en getogen in Worcester, een Engelse provinciestad. Hij begon daar ook met componeren en had er zijn eerste baantjes als organist en dirigent van orkesten en

koren voordat hij in 1890 naar de grote stad Londen verhuisde, waar hij zijn vleugels pas echt kon uitslaan.

Elgars Serenade voor strijkers ligt een beetje op het snijvlak tussen zijn provinciale jeugd en zijn wasdom in de grote stad. Nog gebaseerd op schetsen van vóór de verhuizing, werd het werk daarna, in 1892 voltooid, maar nog onder zijn leiding voor het eerst ten gehore gebracht door de Ladies' Orchestral Class van de muziekschool van Worcester. In 1896 vond te Antwerpen de eerste uitvoering in een "echt" concert plaats. En alsof de duvel ermee speelt: het KamerOrkest Driebergen is zeker geen damesorkest, maar bij de strijkers zijn de dames toch wel duidelijk in de meerderheid. Een Serenade voor *strijksters* misschien?

Emile Bernard (1843-1902)

Divertimento voor tien blazers in F groot Opus 36 (1894)

Andante sostenuto — Allegro molto moderato

Het Divertimento in F groot Opus 36 van Emile Bernard (1843-1902) voor dubbelblaaskwintet, dat wil zeggen twee fluiten, twee hobo's, twee klarinetten, twee hoorns en twee fagotten, dat wil zeggen: precies de vaste blazersbezetting van het Kamerorkest Driebergen, is maar weinig later gecomponeerd dan Elgars Serenade voor strijkers: het werd voltooid in 1894. Bernard is misschien niet de bekendste Franse componist van zijn dagen, maar het compositieniveau lag in deze tijd in Frankrijk zo hoog, dat men ook van minder bekende namen zeer goede muziek mag verwachten. Bernard verdiende zijn brood als organist, na aan het Parijse Conservatoire als pianist te zijn opgeleid. Maar zijn werken zijn merendeels voor andere instrumenten dan het orgel: piano, kamermuziekensembles, orkest en koor. Zijn ten onrechte vergeten Vioolconcert is opgedragen aan Pablo de Sarasate en is door deze meesterviolist regelmatig gespeeld.

Het Divertimento voor blazers is opgedragen aan de Société des Instruments à Vent, die onder leiding stond van de beroemde fluitist Paul Taffanel. Het bestaat uit drie delen, alle drie in een snel tempo, maar het eerste en derde deel met een rustige inleiding. Anders dan bij de strijkinstrumenten hebben de verschillende blaasinstrumenten allemaal hun eigen klankkarakter, veel meer dan het verschil tussen laag en hoog. Een fluit klinkt heel anders dan een hobo, die weer heel anders dan een klarinet klinkt, enzovoorts. Daardoor krijgt zo'n blazersstuk iets heel kleurrijks, en Bernard heeft die klankkleuren goed weten uit te buiten.

Het hele stuk uitvoeren zou het programma te lang maken, daarom hoort u vanavond het eerste deel, onder de leiding van een gastdirigent: Hanneke Provily.

Jan Brandts Buys (1868-1933)

Poetischer Spaziergang voor orkest Opus 50 (1931)

1. Das Bächlein
2. Hirten in öder Einsamkeit
3. Begegnung
4. Das Grammophon in der Schenke
5. Die Schloßruine erzählt

6. Ein wunderlicher Passant
7. Vorübergehendes Gewitter

“Een Nederlander in Oostenrijk” noemde de musicoloog Jan ten Bokum Jan Brandts Buys (1868-1933) in zijn biografie over deze componist en dat kan niet anders dan worden beaamd. Jan Brandts Buys groeide op in Zutphen, als telg uit een geslacht dat gedurende twee eeuwen talrijke organisten, muziekmeesters en dirigenten heeft voortgebracht. Net zoals voor vele van zijn tijdgenoten gold Duitsland als het Mekka voor muziekoopvoeding en zo mag het geen verbazing wekken dat hij zijn muzikale opleiding afsloot in Frankfurt. Na enkele jaren organist te zijn geweest in Zutphen kon hij de verleiding niet weerstaan in Oostenrijk te gaan werken, als correspondent voor het dagblad *Het Vaderland*. Hij arriveerde in Wenen in 1892 en zou de rest van zijn leven in verschillende plaatsen in de Oostenrijks-Hongaarse monarchie respectievelijk het nieuwe Oostenrijk doorbrengen. Zijn composities, vooral liederen, trokken al gauw de aandacht, werden door bekende Oostenrijkse muziekuitgeverijen gepubliceerd en klonken regelmatig op concerten. Wel werd hij een beetje als een “Altmeister” beschouwd, iemand aan wie de vernieuwingen van de latere Mahler en vooral die van Schönberg geheel voorbijgingen. Een doorbraak bereikte hij met zijn opera *Die Schneider von Schönau*, die in het oorlogsjaar 1916 in Wenen in première ging en vele tientallen jaren stand hield in het repertoire van vele Duitstalige operahuizen.

Brandts Buys bracht de laatste jaren van zijn leven in Salzburg door.

Naast de al genoemde liederen componeerde hij ook pianomuziek en orkestwerken. In deze laatste categorie valt de curieuze “Poetische Spaziergang” (Dichterlijke Wandeling) uit 1930. Het is een geheel van zeven niet al te lange delen die elk een muzikale uitbeelding zijn van iets dat tijdens een wandeling zou kunnen gebeuren. Maar de onderwerpen zijn zodanig dat ze moeilijk in één wandeling te vatten zouden zijn. Vier delen zijn duidelijk buiten, in de vrije natuur gelokaliseerd -Brandts Buys was een uitgesproken natuurliefhebber- : No. 1, “Das Bächlein” (Het Beekje), No. 2, “Hirten in öder Einsamkeit” (Herders in barre eenzaamheid), No. 5 “Was die Schloßruine erzählt” (Wat de kasteelruïne vertelt) en No. 7, “Vorübergehendes Gewitter” (Overtrekkend Onweer).

Een beekje en onweer, waar hebben we die al eerder in de muziek gehoord? Ja, in Beethovens Pastorale natuurlijk. En eenzame herders die een melodie op de schalmei spelen? In Berlioz’ *Symphonie fantastique*. Een kasteelruïne? Hiervoor kunnen we bij Moessorgski’s *Schilderijen van een tentoonstelling* terecht.¹ Brandts Buys neemt maar weinig concreet over uit deze oudere, doch zeer bekende voorbeelden, maar een overeenkomst in sfeer valt niet te ontkennen.

Voor de drie andere episodes is een stadswandeling vereist. No. 3 “Begegnung” lijkt een luchtige wandeling weer te geven met in het midden toch een passage die met krachtige akkoorden een niet voor honderd procent aangename ontmoeting lijkt weer te geven. No. 6, “Ein wunderlicher Passant” is lichtig van aard van begin tot eind. Hier beeldt hij zich zelf uit, of liever, hij neemt zichzelf hier op de hak (!), wandelend door de straten van Salzburg. En ten slotte is er nog No. 4 “Das Grammophon in der Schenke” (De grammofoon in de

¹ *Il vecchio castello*. Anderhalf jaar geleden, in het najaarsprogramma van 2013, door het Kamer-Orkest Driebergen gespeeld.

taveerne) waarbij Brandts Buys ineens de nieuwe Amerikaanse jazz en ragtime van de jaren-1920 naar binnen haalt, voor zijn doen revolutionair! Kennelijk moest er met een biertje even worden gepauzeerd. Na deze wandeling is het ook voor u tijd voor de pauze.

Pauze

Joseph Haydn (1732-1809)

Symfonie Nr. 104 in D groot (1795)

1. Adagio — Allegro
2. Andante
3. Menuet en Trio: Allegro
4. Finale: Spiritoso

Wanneer iemand zijn Eerste Symfonie schrijft, zal hem dat nog lang heugen, maar zal iemand zich het realiseren als hij zijn Laatste Symfonie schrijft? Joseph Haydn staat bekend om zijn 104 symfonieën—doe het hem maar eens na—en toen hij de laatste in 1795 voltooide had hij nog veertien jaar te leven.² Tijd genoeg om er nog een stuk of twintig bij te schrijven. Hij deed het niet. Uit deze jaren stammen zijn oratoria, zoals *Die Schöpfung* en *Die Jahreszeiten*.

Symfonieën van Haydn met een nummer boven de honderd heeft u de laatste tijd al meer gehoord van het KamerOrkest Driebergen. Vier jaar geleden speelden wij de Symfonie nr. 101 (“De Klok”), twee jaar geleden nr. 102, acht jaar geleden nr. 103 (“De Symfonie met de Paukenslag”). Nu is het tijd voor nr. 104. Ik citeer nu -met wat aanpassingen-uit mijn eerdere toelichtingen, ik hoef het wiel niet steeds opnieuw uit te vinden: “De Londense impresario Johann Peter Salomon had Haydn gevraagd een tournee naar Engeland te ondernemen. Haydn zegde toe en met Salomon arriveerde hij op 2 januari 1791 in de Engelse hoofdstad. Het concertseizoen aldaar liep in deze jaren van februari tot mei. Haydn schreef zijn eerste zestal “Londense” symfonieën – in de huidige nummering de nrs. 93-98 – en deze gingen in 1791 en 1792 in première. Daarop keerde Haydn naar Wenen terug, maar twee jaar later reisde hij weer naar Londen voor twee concertseizoenen. Hij verbleef er van 5 februari 1794 tot 15 augustus 1795. In deze periode gingen de symfonieën van het tweede Londense zestal (nrs. 99-104) in première, waaronder, op 4 mei 1795, de symfonie die wij vandaag voor u spelen, nr. 104.” Die 104de symfonie heeft twee bijnamen die geen toelichting behoeven: “de Londense” en “Salomon”.

De opbouw van de Symfonie nr. 104 is geheel klassiek: een langzame inleiding die naar een snel eerste deel leidt, een langzaam tweede deel, een menuet met trio als derde deel en een frisse en snelle finale tot slot. Wat vooral opvalt is het opgewekte karakter van het eerste en het laatste deel: muziek om blij van te worden. Geestig is vooral het tweede deel: het lijkt wel of de componist (of de dirigent of het orkest?) steeds even de weg kwijt is voordat er weer verder wordt gemusiceerd. Het derde deel is een soort boerendans van een bijna beledigende eenvoud. En let u eens op de hoorns: in elk deel proberen zij van zich te laten horen, maar pas

² De nummering van de symfonieën is trouwens niet van hemzelf maar is na zijn dood door zijn uitgever Breitkopf aangebracht, maar wel zoveel mogelijk met behoud van de juiste chronologie.

bij de aanvang van het laatste deel krijgen ze de gelegenheid ongestoord hun stevige bourdon (= lage aangehouden toon) in te zetten, waar de strijkers een buitengewoon simpel melodietje boven zet. Alsof Haydn dacht: zo is het wel genoeg geweest!